

ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΤΗΣ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ ΑΘΗΝΩΝ

ΣΥΝΕΔΡΙΑ ΤΗΣ 8^{ΗΣ} ΙΟΥΝΙΟΥ 1944

ΠΡΟΕΔΡΙΑ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΑΜΑΝΤΟΥ

ΠΡΑΞΕΙΣ ΚΑΙ ΑΠΟΦΑΣΕΙΣ ΤΗΣ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ

ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΙΣ ΒΙΒΛΙΩΝ

Ὁ Πρόεδρος κ. **Κ. Ἀμαντος**, παρουσιάζων τὸν α' τόμον τοῦ συγγράμματος τοῦ κ. **Ἀλεξάνδρου Διομήδη** «Βυζαντιναὶ Μελέται», ἐξαίρει τὴν ἐπιστημονικὴν ταύτην ἐργασίαν διὰ τῶν κάτωθι :

Ὁ κ. Διομήδης ὑπῆρξε πάντοτε φίλος τῶν ἱστορικῶν μελετῶν, ἀφοῦ δ' ἀπεχώρησε τῆς Ἐθνικῆς Τραπέζης, ἤρχισε ν' ἀσχολῆται μὲ νεανικὸν ζῆλον μὲ τὴν Βυζαντινὴν ἱστορίαν. Ἠκολούθησεν ἐν τούτῳ τὰ παραδείγματα τῶν προκατόχων του Μάρκου Ρενιέρη καὶ Παύλου Καλλιγᾶ. Ὡς νομικὸς καὶ οἰκονομολόγος εἶναι ἀρμόδιος νὰ ἐρμηνεύη καλύτερα, ζητήματα διὰ τὰ ὁποῖα οἱ φιλόλογοι εἶναι ἀπαράσκευοι. Ὁ κ. Διομήδης κατώρθωσε ὄχι μόνον τὴν κυριωτάτην σχετικὴν βιβλιογραφίαν νὰ παρακολουθῆ, ἀλλὰ καὶ νὰ μεταχειρίζεται δεξιῶς τὰ βυζαντινὰ κείμενα, ἐκ τῶν ὁποίων παραθέτει πολλὰ σχετικὰ χωρία.

Τὸ βιβλίον, τὸ ὁποῖον σήμερον σᾶς παρουσιάζω μὲ τὸν τίτλον «Βυζαντιναὶ Μελέται» ἀποτελεῖται ἀπὸ δύο τμήματα *. Τὸ πρῶτον εἶναι οἰκονομικὴ μελέτη καὶ ἀναφέρεται εἰς τὴν πολιτικὴν τοῦ Βυζαντινοῦ Κράτους (κατὰ τὸν δέκατον αἰῶνα) κατὰ τῆς μεγάλης ἰδιοκτησίας καὶ τὸ δεύτερον, καθαρῶς ἱστορικὴ, ἀναφέρεται εἰς τὴν κρίσιν τοῦ 11ου αἰῶνος, ἡ ὁποία ὠδήγησεν εἰς τὴν καταστροφὴν τοῦ Μικρασιατικοῦ Ἑλληνισμοῦ.

Ἡ πρώτη μελέτη περὶ τῆς ἰδιοκτησίας συντελεῖ εἰς τὴν διασάφησιν σπουδαιοτάτου ζητήματος, τῆς ἀκμῆς καὶ μακροβιότητος τοῦ Βυζαντίου. Εἰς τὸν Ἡράκλειον κυρίως ἀποδίδεται ἡ ὀργάνωσις ἰθαγενοῦς στρατοῦ ἐκ τῶν γεωργῶν τῶν

* I. Πολιτικὴ τῆς Μακεδονικῆς δυναστείας κατὰ τῆς μεγάλης ἰδιοκτησίας.

II. Ἡ κρίσις τοῦ 11ου αἰῶνος καὶ ἡ καταστροφὴ τοῦ Μικρασιατικοῦ Ἑλληνισμοῦ.

λαμβάνοντων κτήματα ἀπὸ τὸ Κράτος ἢ προστατευομένων ἀπ' αὐτό. Ὁ λεγόμενος γεωργικὸς νόμος τῶν Ἰσαύρων προστατεύει τοὺς μικροὺς γεωργοὺς καὶ κτηνοτρόφους καὶ ἐπομένως τοὺς ἐξ αὐτῶν στρατολογουμένους στρατιώτας. Περὶ αὐτῶν λέγει ὁ κ. Διομήδης (σ. 12): «Ἀπὸ ἀπλοῦς χωρικοὺς ἀκαθορίστου πολλάκις ἐθνικότητος, ἀβεβαίας πίστεως καὶ ἐπισηφαλοῦς ἀφοσιώσεως ἐμόρφωσεν ὁ θεσμός, χάρις εἰς τὴν διανομὴν ἐλευθέρου κτήματος, στρατιώτας τὴν ψυχὴν ἀγροτικοὺς πληθυσμοῦς». Ἄλλ' ἢ μόρφωσις καλοῦ ἰθαγενοῦς στρατοῦ ἐκ τῶν ἐλευθέρων γεωργῶν συνετέλεσε νὰ ἀποκρουσθοῦν εὐκόλως αἱ ἀραβικαὶ κυρίως ἐπιδρομαὶ καὶ νὰ διατηρηθῇ τόσον ἀκμαῖον τὸ Βυζάντιον.

Οἱ συνεχεῖς ὅμως καὶ μακροὶ πόλεμοι ἐδημιούργησαν εἰς τὸ Βυζάντιον μεγάλην στρατιωτικὴν ἀριστοκρατίαν, οἱ δὲ ἰσχυροὶ στρατηγοὶ εὗρισκαν τὴν εὐκαιρίαν νὰ ἀξιάζουν τὴν περιουσίαν των ἀγοράζοντες ἢ καὶ αὐθαιρέτως καταλαμβάνοντες κτήματα στρατιωτῶν. Ὁμοίως ἢ Ἐκκλησία, μετὰ τὴν ἀναστήλωσιν τῶν εἰκόνων (843, πρωτύτερα εἶχε διαλυθῆ ἢ περιουσία της ἐπὶ τῆς εἰκονομαχίας), δὲν ἤρκεϊτο εἰς τὰς μεγάλας δωρεὰς τῶν πιστῶν, ἀλλὰ καὶ ἠγόραζε κτήματα ἀτυχούντων στρατιωτῶν. Θὰ ἐκινδύνευεν οὕτως ὁ πολῦτιμος θεσμὸς τῶν γεωργῶν - στρατιωτῶν, ἂν δὲν ἐλάμβαναν μέτρα οἱ μεγάλοι αὐτοκράτορες τοῦ 10ου αἰῶνος, Ρωμανὸς ὁ Λεκαπηνὸς καὶ Βασίλειος ὁ Βουλγαροκτόνος κατὰ τῶν «δυνατῶν» λεγομένων, τῶν ἰσχυρῶν δηλαδὴ στρατιωτικῶν ἢ καὶ πολιτικῶν ἀξιωματοῦχων, οἱ ὅποιοι ἐπωφθαλμίον τὰ κτήματα τῶν γεωργῶν - στρατιωτῶν. Ἀξία προσοχῆς εἶναι ἢ τὸ λημν τοῦ Νικηφόρου Φωκά, ὁ ὁποῖος ἀπηγόρευσε τὴν ἰδρυσιν νέων μοναστηρίων καὶ φιλανθρωπικῶν ἀκόμη ἰδρυμάτων, διότι εἶχε συγκεντρωθῆ εἰς αὐτὰ τεραστία περιουσία. Τὰ μέτρα τῶν αὐτοκρατόρων τούτων κατὰ τῶν «δυνατῶν», ἀπαγορεύσεις, ἀκυρώσεις ἀγορῶν καὶ δημεύσεις, ἐξετάζει λεπτομερῶς ὁ κ. Διομήδης καὶ δεικνύει τὴν μεγάλην σημασίαν των διὰ τὸ Βυζάντιον.

Μετὰ τὸν 10ον αἰῶνα οἱ ἀδύνατοι βασιλεῖς τοῦ 11ου αἰῶνος δὲν ἠδυνήθησαν νὰ ἀντιστοῦν εἰς τὰς πιέσεις τῶν δυνατῶν καὶ ἢ μικρὰ ἰδιοκτησία τῶν γεωργῶν ἐκινδύνευσε, μαζὶ δὲ μὲ αὐτὴν ἠλαττώθη καὶ ἢ ἀξία τοῦ βυζαντινοῦ στρατοῦ. Ἡ ἐπιδρομὴ κατὰ τῆς μικρᾶς ἰδιοκτησίας ἐξηγεῖται ἀκόμη καὶ ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι τὸ κεφάλαιον τότε δὲν εἶχεν ἄλλας τοποθετήσεις, μετεβάλλετο δὲ μόνον εἰς κτήματα. Οὔτε οἱ Κομνηνοὶ δὲν κατάρθωσαν νὰ συνεχίσουν τὴν πολιτικὴν τῶν βασιλέων τοῦ δεκάτου αἰῶνος, μᾶλλον δ' ἐνίσχυσαν τοὺς «δυνατοὺς» διὰ τῶν λεγομένων «προνοιῶν», ἧτοι τῶν φρούδων, τὰ ὅποια ἀπεδίδοντο εἰς ἀξιωματικοὺς συνήθως ἀντὶ στρατιωτικῆς τινος ὑπηρεσίας. Ἐπίσης οἱ Κομνηνοὶ ἔδιδαν πολλὰ πρόνομια ἀσυδοσίας εἰς ἐκκλησιαστικὰ κτήματα εἰς βάρος τοῦ Κράτους. Ὅλα αὐτὰ δεικνύουν πόσον σημαντικὴ ὑπῆρξεν ἢ ἀξία τῆς νομοθεσίας τῶν βασιλέων τοῦ 10ου αἰῶνος καὶ πόσον ἔβλαψεν ἢ παραμέλησις αὐτῆς.

Τὸ δεύτερον μέρος τῶν Βυζαντινῶν Μελετῶν ἀναφέρεται εἰς τὴν κρίσιν τοῦ 11ου αἰῶνος, ἢ ὁποία ὠδήγησεν εἰς τὴν καταστροφὴν τῆς Μικρᾶς Ἀσίας.

Ἡ κρισιώτατη ἐπαρχία τοῦ Βυζαντίου μετὰ τὴν ἀπώλειαν Συρίας καὶ Αἰγύπτου ἀπομένει ἢ Μικρὰ Ἀσία, ἔχει τὸν περισσότερον πληθυσμόν, δίδει τὸν περισσότερον στρατὸν καὶ τοὺς περισσοτέρους φόρους. Εἶναι ὅμως δυστυχῶς καὶ

ἡ χώρα, ἡ ὁποία ὑποφέρει πρώτη καὶ τὰς μεγαλυτέρας ἐπιδρομάς. Σχεδὸν ὁ «πολεμικὸς συναγεροδὸς κατήντησε μόνιμος κατάστασις», ὅπως λέγει ὁ κ. Διομήδης (σ. 163). Ἄλλ' εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν ἔμελλε δυστυχῶς νὰ ἐπιδιωχθῆ ὑπὸ τῶν δυνατῶν ἢ ἀντίδρασις κατὰ τῆς νομοθεσίας τῶν βασιλέων τοῦ 10ου αἰῶνος ὑπὲρ τῶν γεωργῶν - στρατιωτῶν. Ἡ παραμέλησις αὐτῶν καὶ ἡ ἀνικανότης πολλῶν αὐτοκρατόρων ὠδήγησεν εἰς τὴν ἥτταν τοῦ 1071 εἰς τὸ Μαντζικέρτ τῆς Ἀρμενίας, ἡ ὁποία ἤνοιξε τὴν ὁδὸν πρὸς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν εἰς τοὺς Σελτσούκους Τούρκους. Οὗτοι κατέλαβον τὴν Μικρὰν Ἀσίαν, ἐνῶ οἱ Ἀραβες μόνον ληστροικὰς ἐπιδρομάς κατῴρθωναν νὰ κάμνουν. Ὡς νομάδες οἱ Τούρκοι εἰσέδυσαν παντοῦ καὶ κατέστρεφαν καὶ ὄρεινὰς περιοχάς, τὰς ὁποίας δὲν ἠδύνατο τὸ Βυζάντιον νὰ ὑπερασπίσῃ. Ἐξ ἄλλου ἡ ἀπελπιστικὴ θέσις τῶν γεωργῶν μετὰ τὴν ἐπικράτησιν τῶν δυνατῶν κατέστησεν αὐτοὺς ἀδιαφόρους. Οὗτοι φεύγουν — ἔχομεν τοὺς πρώτους πρόσφυγας Ἑλλήνας εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν— ἢ σφάζονται. Ἔτσι ἀρχίζει ἀπὸ τοῦ 11ου αἰῶνος βαθμηδὸν ἡ καταστροφὴ τοῦ Μ. Ἑλληνισμοῦ. Οἱ Κομνηνοὶ θὰ ἠδύνατο νὰ ἀποκρούσουν τοὺς Τούρκους καὶ ἰδίως ὁ Ἰωάννης Κομνηνὸς ἀνέλαβε συστηματικὸν ἀγῶνα κατ' αὐτῶν, ἀλλ' ἀγωνίζονται εἰς τὴν Εὐρώπην κατὰ νέων ἐπιδρομέων, τῶν Νορμανδῶν, καὶ περιπλέκονται εἰς τὰς περιπετείας τῶν Σταυροφόρων. Δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν ὅτι οἱ Εὐρωπαῖοι ἔγιναν αἰτία νὰ περιέλθῃ ἡ Μικρὰ Ἀσία εἰς τοὺς Τούρκους.

Ἡ διεσόδισις τῶν Τούρκων εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν ἐπέφερε τὴν διάλυσιν τοῦ Ἑλληνισμοῦ, τὴν βαθμιαίαν φυγὴν, τὴν βαθμιαίαν ἐξισλάμισιν, τὴν βαθμιαίαν ἐξόντωσιν. Κατῴρθωσαν οἱ Τούρκοι σχετικῶς ταχέως ὅ,τι δὲν εἶχαν κατορθώσει οἱ Πέρσαι καὶ οἱ Ἀραβες. Εἶναι λοιπὸν ἀξιὸν μεγάλης προσοχῆς τὸ ζήτημα καὶ ὁ κ. Ἀλ. Διομήδης τὸ ἐξετάζει λεπτομερῶς.

Δυστυχῶς ἡ Ἐκκλησία, ἡ ὁποία εἰς τοὺς προηγουμένους ἀγῶνας εἶχε βοηθήσει τὸ Κράτος, ἔνεκα τῶν ἀντιθέσεων πρὸς τὴν Δύσιν ἀπὸ τοῦ 11ου αἰῶνος καὶ ἐξῆς δὲν ἠδυνήθη νὰ ἀντιδράσῃ, ὅπως ἔπρεπε, κατὰ τῶν Τούρκων. Καθ' ὃν χρόνον ἐξωντώνετο ὁ Χριστιανικὸς Ἑλληνισμὸς εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν, ἡ Βυζ. Ἐκκλησία ἀγωνίζεται κατὰ τοῦ Πάπα καὶ ἀντιδρᾷ εἰς τὰς προσπάθειάς πρὸς ἔνωσιν τῶν Ἐκκλησιῶν. Ἄν δὲν ὑπῆρχε ζήτημα σχίσματος ἀπὸ τοῦ 11ου αἰῶνος καὶ ἐξῆς, οἱ σταυροφόροι καὶ οἱ ἄλλοι Εὐρωπαῖοι θὰ συνεννοοῦντο εὐκολότερα μὲ τὸ Βυζάντιον κατὰ τῶν Τούρκων. Τὸ ζήτημα τοῦ σχίσματος καὶ τῆς ἐνώσεως τῶν Ἐκκλησιῶν μὲ τὰς ἀτελειώτους συζητήσεις ἠῤῥησε τὸ χάσμα πρὸς τοὺς εὐρωπαϊκοὺς λαοὺς, καθ' ἣν στιγμὴν τὸ Βυζάντιον εἶχεν ἀνάγκην αὐτῶν διὰ τὸν ἀγῶνα κατὰ τῶν Τούρκων, οἱ ὁποῖοι ἐξώντωναν τὸν Ἑλληνισμόν.

Δύο λοιπὸν κεφαλαῖα ζητήματα τῆς Βυζαντινῆς ἱστορίας ἐξήτασεν ὁ κ. Ἀλέξανδρος Διομήδης εἰς τὰς Βυζαντινάς του Μελέτας.

1) Πῶς ἡ προστασία τῶν γεωργῶν καὶ στρατιωτῶν συγχρόνως, ἐβοήθησε τὸ Βυζάντιον νὰ ἀντεπεξέλθῃ νικηφόρως κατὰ τῶν Ἀράβων καὶ μέχρι τοῦ 10ου αἰῶνος

2) Πῶς ἡ παραμέλησις τῶν γεωργῶν - στρατιωτῶν καὶ ἡ διένεξις πρὸς τὸν Πάπαν ὠδήγησαν εἰς τὴν ἐγκατάστασιν τῶν Τούρκων εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν καὶ τὴν ἐξόντωσιν τοῦ Ἑλληνισμοῦ.